

UPPLEVELSEN AV ETT LANDSKAP

Foto Mats Wilhelm

Slätten, åsen och ån

Dessa är själva själen i det uppländska landskapet, åtminstone för oss som bor i och omkring Uppsala. Det är landet som kommit upp ur havet, fjärdar som smalnade till åar vars vatten ibland fyller ut djupare bassänger som vi kallar sjöar. Vattendrag som växlar i storlek allt efter smältvattnets och regnens flöden.

1 Backsippor

Backsipporna är vårens stora attraktion på åsen. Snart blir miljön här mycket torrare och andra mera torkanpassade växter tar vid. Just det här beståndet av backsippor vid Lena Ekeby har en avvikande färg som går mot rosa. Det återkommer med sin underbara bukett varje år.

2 Vårprovianterande humla

Säl och viden har fått det passande namnet ”vårens viktigaste frukost”. Mängder av nektar- och pollenlevande insektsarter är helt beroende av den näring de får från dessa blommande träd och buskar. Jordhumledrottningar är bland de första att förse sig, här på gråvide. Många sälgrar röjs bort av okunnighet, men jag gläds fortfarande av att se de gulblommiga träden i påskens tid.

3 Oxhagen

Betesmarker kan bli riktigt artrika om de sköts på rätt sätt. I Oxhagens naturreservat norr om Skyttorp är betesdjuren få och många växtarter lämnas kvar att blomma. Genom olika betespåsläpp eller varannan års bete kan man också styra över blomningen och se till att växterna får gå i frö och klara sin fortplantning.

4 Möte med kvigor

På vandring en majdag möter Ale dessa nyfikna kreatur i Hårsbäcksdalen. Ale, som numera bor i Storvreta, som jag, ville visa mig sina barndoms trakter, och tillsammans hade vi en fin dag i markerna söder om Heby.

5 Kvigor vid Focksta

En idyllisk bild är det, men den säger också en del av hur markanvändningen har ändrats i landskapet. Förr betade djuren på mark som var svår att odla upp. Numera går de på odlingsmark och mycket av den gamla ängs- och betesmarken har växt igen.

6 Utter

Länge var det en dröm att ens få se en utter, men efter att stammen återhämtat sig började jag få se dem flera gånger om året. Oftast var mötet hastigt eller på långt håll. Tillfället för en närbild dök plötsligt upp ur Fyrisån uppströms Valsgårde under en vårvinterpromenad i

motvind. Den här honan och hennes ungar hade kalas på en stor braxen och trodde nog att jag var en räv som ville stjäla deras byte.

7 Svartsnäppa

De översvämmade våtmarkerna bjuder fina rastplatser för de vadarfåglar som rastar i Uppland under sin färd mot norrländska myrar. En svartsnäppa lyfter från det grunda vattnet i början av maj vid Vendelsjön, långt efter det att solen gått ner. Trots att jag varit här en stor del av dagen vill jag inte åka hem. Försommarnatten ljuder av vingar och röster.

8 Ägretthäger i Årike Fyris

Uppsalabornas viktigaste rekreationsområde hotas av den växande staden. Området hyser inte bara de berömda kungsängsliljorna. Här vid Övre och Nedre Föret nedströms Uppsala rastar mängder av flyttfåglar alldeles nära staden, så lätta att ta del av även under vardagen. Många människor har upptäckt att en stunds fågelskådning gör arbetet i veckorna så mycket lättare. Ofta kommer riktigt rara arter på besök, som den här ägretthägern.

9 Grästjärnblomma

Till upplevelsen av landskapet hör också att ligga på mage på marken och titta riktigt nära. Som barn gjorde vi ofta det, och det lönar sig ofta att ändra perspektiv. Grästjärnblomman är den höga vegetationens följeslagare på fuktig mark.

10 I vitgräsens tid

När fröna gått ur knylhavrens vippor lyser agnarna vita i motljuset längs vägkanten bort mot Björklinge vid Lena kyrka. Det finns en dagfjäril som heter vitgräsfjäril som flyger då. Till skillnad från den snarlika berggräsfjärilen, som är sliten så här års, är vitgräsfjärilen mycket fräschare. Så blir årstiden en ledtråd vid artbestämningen.

11 Gamla Uppsala högar

Vissa platser behöver ingen översiktsbild för att bli igenkännbara. En svag antydning till kullrighet och den speciella och insektsvänliga vegetation som täcker de välbesökta gravhögarna vid Gamla Uppsala kyrka gör nog att många ändå känner igen sig. Här fångades några av de solitära bin som Linné beskrev och namngav.

12 Skattmansöadalen

Här i Skattmansöadalen finns ett naturreservat längre uppströms, men frågan är om inte landskapet är vackrast nedströms reservatet där åkrarna böljar längs åravinens drag av dalalandskap. Traditionellt lantbruk med betesdjur är förstås förutsättningen för att ett sådant landskap inte ska växa igen.

13 Rådjur på stubbåker

Kulturlandskapets linjespel fascinerar, särskilt på hösten när bondens aktiviteter avlöser varandra, vart och ett med sitt spännande uttryck. Stubbåker är viktig för de vilda djuren och fåglarna, men har blivit en ganska sällsynt förekomst numera när man under hösten plöjer också de fält som ska vårsås. Bilden är från Skattmansöadalen fotograferad från slalombacken.

14 Höstplöjning

Färg och form vid Storvreta.

15 Ridtur

Tur i landskapet i dubbel bemärkelse. Regnet drar bort och solen kommer fram igen. Ekipaget har en fin ritt att se fram emot bort mot Altuna vid Jumkilsån. På en annan bild i min dator kan man på långt håll se hästen dansa runt med sin ryttare. Den här hästen gillar nämligen inte regn och eftersom den är blind på ena ögat skyggar den på det sättet. Det mest märkliga var dock att dansen passade till rytmen på en jazzlåt som jag lyssnade på i bilen medan jag väntade ut regnet. Magiskt!

16 Gäss i natten

En av de största attraktionerna i naturen är när stora mängder vildgäss rastar kring slättsjöarna under vår och höst. Flera tiotusen gäss flyger in för att övernatta i Hjälstaviken varje kväll under hösten. Ofta kommer de inte inflygande förrän det är nästan mörkt, vilket gör att många besökare missar det riktigt stora skådespelet. Egentligen skulle man aldrig åka hem de där nätterna - tidigt på morgonen är det minst lika fantastisk när alla gässen lämnar sjön för att ge sig ut att beta på åkrarna.

17 Ärentuna kyrka

I det här sammanhanget representerar medeltidskyrkan och dess gravar de gamla kulturbyggnaderna och alla de människor som levt före oss. Det finns nog ingen plats i Uppland där vi inte ser spåren av mänsklig aktivitet. De gamle var påhittiga; de bedrev myrslåtter på Vissjön, där man hässjade och sedan hämtade höet på isen under vintern, de kolade i skogarna, byggde rännor för fiske och vattenkraft i åarna. Allt detta kan vi se spåren av, om vi har ögon med oss.

18 Tre lador

Att besöka samma plats vid olika årstider ger en ytterligare dimension åt landskapet. De här ladorna vid Långtora kallas "Tre lador" av fågelskådarna.

19 Tre lador blir fyra

Samma lador som på föregående bild som via perspektivförskjutning fått sällskap av ytterligare en. De här är i hyfsat bra skick, men andra kan vara riktigt fallfärdiga. För att bevara den klassiska landskapsbilden delar länsstyrelsen ut pengar för att restaurera gamla byggnader på landet.

Skogen

Närheten till Norrland gör sig påmind i många av landskapets skogsmiljöer, medan andra skogar är mera frodiga och näringsrika, av sydländskt slag. Tillsammans bidrar de till stor variation i utflyktsmöjligheterna.

20 Jaktlag

Jakten förenar många människor kring naturupplevelser och kamratskap i skogen. Naturfotografens arbete är måhända mer ensamt, men lånar många metoder från jakten:

Tidiga morgnar, långa utevistelser, väntan på pass, spänning, kamouflage och medhavd matsäck. Bild från Skyttorpstrakten.

21 Tjäder

När dagarna blir längre i slutet på vintern kan tjädern börja spela så smått även om det innebär tjockt med nysnö i skogen.

22 Tallar och lingon

På flera platser i Uppland finns det tallar av en riktigt kraftig sort, t ex i Kronoparken i Uppsala och som här i Hargs tallpark.

23 Skogsmiljö med lunglav

Man behöver komma några kilometer bort från staden och väl trafikerade vägar för att luftmiljön ska bli så ren att lunglaven trivs. Styggkärrets naturreservat på Ulleråkers allmänning norr om Uppsala är en oas för alla som hittar dit.

24 Mossbeklädda rötter

Trädrötter på översvämningssmark vid Skarbo udde i Vendelsjön där den återkommande vårfloden tagit med sig jorden och åstadkommit ett fantasieggande marklandskap.

25 Förgätmigej

På skogsängar, i kärr och diken på näringsrik mark blommar den. Bo Zetterlind skriver ”Har Du glömt att skogen är ditt hem? Myrans vägar under himlen. Gläntan där det växer upp så ljusa samtal, gläntan där man leker med ett regn. Är de glömda? Minns du inte dem?”

26 Fibyån

Viker man av direkt till vänster från stigen in i Fiby urskog kan man vandra på gränsen till naturreservatet bland svärdsiljlebladen längs Fibyån och sedan ansluta till vandringsleden i skogsreservatet när man kommit fram till Fibysjön.

27 Grusväg bland tallar

Skogsidyll vid Tyttbo i Färnebofjärdens nationalpark.

28 Fältarbete

Kan den här skogen vid Norrskedika bli naturreservat manne? Personal från länsstyrelsen i arbete.

29 Havsörn

Upplands landskapsfågel, numera sedd nästan lika ofta i inlandet som längs kusten. Dess gamla rykte som konkurrent till människan är borta och den är inte längre hotad. Visst tar den en del fisk, men den gör också mycket nytta med att städa upp i naturen efter viltolyckor.

Kusten

Vi tycker att kusten ligger där den ligger, men dagens kustlinje är inte den samma som för tusen år sedan. Riktigt gamla sjöbodar ligger idag på land på grund av landhöjningen.

Uppland har mycket kust, varierad och vacker, sommarparadis för somliga, vardag och arbete för andra.

30 Båt

Fernissad, fin och prydligt förankrad väntar roslagsbåten för en färd på Kalleröfjärden.

31 Krusat vatten

Ytterskärgårdens klippor, ständigt omspolade, släta, solvarma. En vila för ögon som fått för många intryck i människovärlden. Den lugna lagunens vatten krusas för ett ögonblick i vinden.

32 Stenstrand

Oräkneliga rullstenar - lika många som de sjömän som fått sätta livet till i havet utanför. Så kan tankarna gå när du sitter på den ilandflutna och uppallade brädan på spetsen av Billudden och funderar.

33 Skuta i natthamn

Det gamla skolskeppet Constancia har sökt natthamn i en skyddad vik. En stunds upptäcksfärd på ön väntar innan skeppsklockan kallar till middag.

34 Långsand

Vid Långsand strax söder om Billudden ligger en del av den sand som svallats ur stentorgen på åsen.

35 Sjöbodar

Sjöbodar på Singö.

36 Kor och gäss i Ledskärsviken

Den grunda Ledskärsviken är ett fågelparadis en bit norr om Skärplinge. De hårt betade strandängarna är ett måste för att vadarfåglar ska våga landa och trivas.

37 Mälarkust

Vi tänker kanske inte på att vi också mot Mälaren har en kust, som här vid Kalmarnäslandet. Just nu är det sötvatten, men vad händer om havsnivån höjs när polarisarna smälter?

38 Örskär

Vandrarhemmet på Örskär brukar vara fullbokat redan under maj månad. Ön är en utpost där många östliga flyttfåglar gärna rastar efter timmar över öppet hav. Den gamla kulturmiljön runt fyrplatsen och ölivets lugn bidrar ytterligare till rekreationen.